

Yayına Geliş Tarihi:15/03/2023
Yayına Kabul Tarihi:10/07/2023
Online Yayın Tarihi: 31/07/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:19, Yıl:2023, Sayfa: 166-201
ISSN: 2587-2206

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

AVRUPA BİRLİĞİNDE AZINLIKLARIN ENTEGRASYONU VE BOYUTLARI¹

Gün TAŞ²

Özet

Makale, Avrupa Birliğinin (AB) azınlık rejiminde ve entegrasyon politikalarında azınlıkların yerini ve konumunu ortaya çıkarmak yönündeki izlenimleri sergilemektedir. Aynı zamanda Avrupa, ulus-devlet ve toplumsal boyutlarıyla azınlık entegrasyonunun çeşitli yönlerini sunmakta ve Avrupa merkezli uluslararası örgütlerin azınlık çalışmaları, AB'nin kurucu antlaşmaları ve kurumlarının ilgili maddeleri ve yasaları, AB-üye/aday devletler-azınlıklar arasındaki ilişkileri, etkileşimleri ve unsurlarını, bu alandaki son gelişmeleri analiz edilmiştir. AB'de azınlık entegrasyonu, azınlık yerleşiminin belirli tarihlerini, dış devletlerle ilişkileri, uluslararası aktörlerin katılımını ve kesin olarak çoğunluğun kendi ulus devletleri hakkındaki algısını yansıtmaktadır. Çalışma, temelde dört soruya cevap aramaktadır: AB'nin azınlık rejimi, standartları ve mevzuatları, AB üye ülkelerdeki azınlık topluluklarını nasıl etki etmektedir? AB'nin azınlık korunması yönündeki çalışmaları ve bölgesel politikaları hangi boyutlarda değerlendirmek mümkündür? AB-üye/aday devlet-azınlık ilişkileri hangi parametreleri içinde barındırmaktadır? AB azınlık entegrasyonundaki boyutların hangi çokkültürlülük yaklaşımı içinde değerlendirilebilir? Bu ve benzeri sorular, birçok araştırmacı ve bilim insanı tarafından irdelenmekte ve Avrupa merkezli birçok kurum ve kuruluşlarca tartışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, AB'nin azınlık entegrasyonunun Avrupa, ulus (devlet)ve toplumsal boyutlarının çokkültürlülük yaklaşımları çerçevesinde incelenmesi ve AB'nin azınlık entegrasyonunun genel hatlarını ortaya koyarak literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Azınlık, Entegrasyon, AB Azınlık Entegrasyonu, Azınlık Hakları

¹ Bu makale, İstanbul Beykent Üniversitesi-Lisansüstü Eğitim Enstitüsü-Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Bölümü, "Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Azınlıkların Konumu" adlı doktora tez çalışmasına ithafen kaleme alınmıştır.

² Doktora Öğrencisi, Beykent Üniversitesi- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, guntas90@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0235-5273

Atıf/Citation: Taş, G. (2023). Avrupa Birliğinde Azınlıkların Entegrasyonu ve Boyutları *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 166-201.

MINORITY INTEGRATION IN THE EUROPEAN UNION AND ITS DIMENSIONS

Abstract

The article illustrates the impressions of revealing the place and position of minorities in the minority regime and integration policies of the European Union (EU). At the same time, Europe presents various aspects of minority integration with its nation-state and social dimensions and the minority work of Eurocentric international organizations, the relevant articles and laws of the founding treaties and institutions of the EU, the relations, interactions and elements between the EU-member/candidate states-minorities, recent developments in this field are analyzed. Minority integration in the EU reflects specific dates of minority settlement, relations with external states, the participation of international actors and, precisely, the perception of the majority about their own nation states. The study basically seeks answers to four questions: How do the EU's minority regime, standards and legislation affect minority communities in EU member states? In which dimensions is it possible to evaluate the EU's work on minority protection and regional policies? What parameters do EU-member/candidate state-minority relations contain? Within which multiculturalism approach can the dimensions of EU minority integration be evaluated? These and similar questions are being examined by many researchers and scientists and it is seen that they are discussed by many European-based institutions and organizations. In this context, the study aims to examine the European, nation (state) and social dimensions of the EU's minority integration within the framework of multiculturalism approaches and to contribute to the literature by revealing the general lines of the EU's minority integration.

Keywords: *European Union, Minority, Integration, EU Minority Integration, Minority Rights*

GİRİŞ

1990'ların başında, azınlıkların korunması komünizm sonrası devletlerde AB'nin demokrasi teşvikinin temel bir unsuru haline gelmişti.³ Komünist bloğun çöküşü, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Orta-Doğu Avrupa'daki ülkelerin AB'ye entegre süreçlerinin başlaması sürecinde AB, bölgede ve bir bütün olarak AB'de güvenlik ve istikrarı korumanın bir yolu olarak azınlık korunmasını keşfetmişti. AB'nin çeşitlilik ve farklılıklar içeren hoşgörülü ve çokkültürlü bir toplum yaratma girişimleri ve azınlık haklarını, Avrupa siyasi tartışmasının merkezine sokmuştur. Bugüne kadar bu durum yasal metinlere önemli ölçüde yansımamıştır ve azınlıklarla ilgili özel

---

³ Bkz. Manuela Riedel, *The EU as a Promoter of Minority Rights?*, Ed. Timofey Agarin, Malte Brosing, *Minority Integration in Central Eastern Europe: Between Ethnic Diversity and Equality*, Rodopi Publisher, Amsterdam, 2009, pp. 27.

hakların teşvik edilmesinden ziyade ayrımcılıkla mücadele ve eşit muamelenin tesisi üzerine odaklanılmıştır.

Azınlık korunması BM, Avrupa Konseyi (AK), AGİT ve NATO gibi örgütler tarafından ele alınsa da azınlık teriminin genel olarak kabul edilmiş bir yasal tanımı yoktur ve azınlık hakları ve korunmasının bireysel veya grup haklarını içerip içermemesi sorunu da çözülmeden kalmaktadır. Bu durum ulusal devletler için çok fazla manevra alanı bırakmaktadır. Bölgesel güvenlik kaygısına ek olarak azınlık haklarının korunması daha geniş bir bölgesel entegrasyon sürecinin parçası sayılmıştır. Avrupa entegrasyon literatürü, komünizm sonrası Avrupa’da demokratikleşmenin bir parçası olarak azınlık hakları konusunu ele almaktadır. Bu daha geniş bir literatür içinde araştırmacılar, ulusal, etnik, dini ve dilsel azınlıkların statüsünün Avrupa merkezli örgütler için neden önemli bir konu haline geldiğini araştırmışlardır. Bazı araştırmacılar da, sosyalist bloğun çökmesiyle Orta ve Doğu Avrupa devletlerin AB’ye katılımı ve entegre edilme süreci, AB’nin iç dengesini bozma, Avrupa’da yeni bölünme çizgileri yaratma ve katılım devletlerinde önemli ekonomik, siyasi ve sosyal değişimleri zorlama potansiyeline sahip olduğunu öne sürmektedirler.

Avrupa’daki azınlık gruplarının statüsü, Kopenhag Kriterleri (1993) ile AB koşulluluğunun bir parçası olarak sağlanmıştır. Avrupa entegrasyon literatürünün AB’nin ev sahibi devletin ulusal azınlıkları koruması üzerindeki etkisi söyleyecek çok şeyi olsa da entegrasyonun ev sahibi devlet ile akraba devlet arasındaki ilişkileri dönüştürmede daha geniş bir etkisi olup olmadığını pek düşünmemiştir. Yapılan araştırmalar, üye devletlerin siyasi otoriteyi ulusüstü ve devlet altı seviyelere devretme baskısı karşısında dirençli olduklarını göstermektedir. Yerel ve mahalli aktörler AB’yi ortaklık ve iştirak ile yakından ilişkili olarak algılamaktadır. Bazıları bir reform, özyönetim ve iktidarın devredilmesi yönünde zorunlu kılarken, bazıları da bu ilkeleri adem-i merkezîyetçilik merceğinden tasvir etmektedir. Ulusal ve bölgesel reformlar, azınlıkların yaşadığı bölgelerde en büyük tartışmalarla karşı karşıya kalmıştır.

Azınlıkların korunmasına yönelik AB yaklaşımı, birkaç kritik konu etrafında gelişmektedir (Riedel, 2009, s. 32). Bunlar; ayrımcılık yapmama, eşit muamele, azınlık haklarının korunması ve teşviki, farklılıklara ve çeşitliliğe saygıdır. Bu anlamda özellikle AB Komisyonu sıklıkla AB’nin ortak özgürlük, demokrasi ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ilkeleri üzerine kurulduğunu ve her türlü ayrımcılığın bu ortak değerleri baltaladığını vurgulamaktadır (Commission, 2008, s. 2). Yine özellikle 1999

Amsterdam Antlaşması cinsiyet, ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa karşı Avrupa eylemine yeni yetkiler vermiştir. Bu yetkiler, azınlıklara ait olup olmadıklarına bakılmaksızın herkes için geçerlidir.

Entegrasyon perspektifinin avantajı, azınlık grupların evriminde çok önemli olan çeşitli politik, ekonomi, kültürel, toplumsal ve hukuki boyutlara odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Makale, azınlık bütünleşmesi, AB azınlık rejimi, üye devletlerin azınlık yaklaşımların temelleri ve AB aday ülkelere yönelik azınlık standartları ve çokkültürlülük gibi olguların temel teorik ve pratik noktalarına odaklanmaktadır. İfade ettiğimiz bu olgular, azınlık çalışmaların ve özellikle de azınlık toplulukların siyasi ve sosyo-kültürel statüleri bağlamında tartışılmaktadır.

AB'nin temel stratejisi, insan ve azınlık haklarını iç ve dış politikasında korumak ve bunu yaymaktır. Bu stratejiyi planlamak ve faaliyete sokmak isteyen AB, hakların korunması bağlamında çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Bu mekanizmalardan biri koşulluluk ilkesi veya Avrupalılaştırma aracıdır ve azınlık entegrasyonunun AB boyutunu işaret etmektedir. İkincisi, üye devletlerin kendi aralarında azınlık anlaşmaları ve örnek teşkil eden azınlık politikalarını referans gösterme aracıdır ve azınlık entegrasyonunun ulusal boyutuna atıfta bulunmaktadır. Son mekanizma ise azınlık gruplarının veya topluluklarının bölgesel düzlemde etkinliğini teşvik etme, akraba devletlerle ilişkilerin derecesinin yüksekliği, kamu ve özel alanlarda hakların garantiye alınması ve kendileri ile ilgili konularda karar alabilmesi ile ilgili politika aracıdır. Bu araç azınlık entegrasyonunun toplumsal boyutuna işaret etmektedir. Bu arka plana dayanarak makalenin amacı, AB'de azınlık entegrasyonunun temel prensiplerini, nedenlerini, sonuçlarını açıklamak ve azınlık entegrasyonunun birçok boyutu içinde sadece temel nitelik taşıyan boyutları ve bu boyutların hangi çokkültürlülük yaklaşımının varsayımlarına denk düştüğünü irdelemek ve araştırmaktır.

Makalenin temel sorusu; AB'nin azınlık entegrasyonunda AB-azınlıklar-üye devletler arasındaki ilişkilerinin ve etkilerinin hangi boyutlarda ve hangi çokkültürlülük yaklaşımı içinde değerlendirilebileceği sorusudur. Bu makale, ampirik ve sosyal araştırmalarda daha fazla analize bilgi verebilecek ve uygulanabilecek yönleri vurgulamaktadır. Tartışılan ve analiz edilen kavramlar, sosyal ortamda belirli bir konumu koşullandıran belirleyicileri ve farklı gruplardaki farklı entegrasyon boyutlarını veya uyum yollarını belirleyen olası kaynakları kapsamaktadır. Analitik yöntemleri ve bunların ampirik etkilerini göstermek için çeşitli azınlık çalışmaları, AB üye

devletlerin azınlıklara olan yaklaşımları ve bu yöndeki yasal düzenlemeleri referans olarak gösterilmiştir. Genel ve teorik bir çerçeve sunma amacı taşıyan bu makale, azınlık ve entegrasyon kavramları ve çokkültürlülük yaklaşımları dâhilinde, betimsel-nedensel ve karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak hem AB azınlık entegrasyonunun boyutları hem de çokkültürlülük yaklaşımları açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Aynı zamanda içerik/veri analiz teknikleri kullanarak iletilerin içeriğinin doğrulanabilir bir açıklamasını ve metnin içerisindeki anlamların keşfedilmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Azınlık ve Entegrasyon Kavramlarının Analizi

Normatif tanımlar, azınlıkları tanımlamaya yönelik girişimlerin çoğu ve bir azınlığa ait olma kriterleri yasal terimlerle nesnel koşulları kavramak için belirlenmiştir, ancak bir gruba ait olmanın öznel gerekçelendirilmesinin sınırları oldukça tartışma konusu olduğu da ifade edilmiştir. Geniş bir görüşü yansıtan John Packer, demokratik ilke de dâhil olmak üzere insan hakları felsefesiyle tutarlı olarak, bir azınlığın “ortak arzularının çoğunluk yönetimi tarafından ifade edilenden farklı olduğu yerleşik bir amaç için özgürce birleşen bir grup insan” (Packer, 1996, s. 123) olduğunu ileri süren bir tanım önermiştir.

Packer'ın sunduğu tanımın en önemli yönü, insanların atfedilen değişmez özelliklerine veya özelliklerine dayanan nesnel tanımlara yönelik girişimlerden ayrılmasıdır. Benzer görüşler Wiessner tarafından da dile getirilmiştir: “Bireyler kendilerini bir topluluğun parçası olarak hissederler, belirli bir sosyal konfigürasyonda yetişmeleri ve bilinçli seçimleri onları belirli grupların üyeleri yapar. Tüm gruplar egonun uzantılarıdır. Karşılıklı ilişki ve karşılıklı özdeşleşmeye izin verirler” (Wiessner, 1996, s. 218) şeklinde ifade etmiştir.

Öznel bir yaklaşımla, azınlıkların tanımlanmasında iki temel türün olduğu söylenebilir: Çoğunluğunkinden farklı ortak bir ideal veya yaşam planı izlemek amacıyla ortak olarak oluşturulan pozitif azınlıklar ve ayrımcı muameleye veya diğer insan hakları ihlallerine karşı kendilerini savunmak amacıyla ortak olarak oluşturulan negatif azınlıklardır. Negatif azınlıkların uyumu tipik olarak eşitlik sağlandıktan sonra dağılmaktadır, çünkü başka hiçbir pozitif birlik temeli grubu bağlamak için işlev görmemesidir (Packer, 1996, s. 124). Bu farklılık uluslararası belgelerde de yansıtılmaktadır, çünkü

ayrımcılığın yasaklanması azınlık haklarının korunmasının birincil unsurudur (Pentassuglia, 2002, s. Chapter IV) ve azınlıklar için olumlu önlemler veya belirli haklar her zaman ayrımcılık yapmama temel ilkesiyle yakından ilişkili ek araçlar olarak görülmektedir.

Yaygın olarak kabul edilebilir bir tanıma ulaşmanın zorluğu, azınlıkların yaşadığı durumların çeşitliliğinde yatmaktadır. Bazıları nüfusun baskın kısmından ayrılmış, iyi tanımlanmış bölgelerde birlikte yaşarlarken, diğerleri ülkenin dört bir yanına dağılmış durumda olabilmektedir. Bazı azınlıklar güçlü bir kolektif kimlik duygusuna ve kayıtlı tarihe sahipken, diğerleri ortak miraslarının sadece parçalanmış bir kavramını korumaktadırlar. Birleşmiş Milletler insan hakları sisteminde kullanılan azınlık terimi, Birleşmiş Milletler Azınlıklar Bildirgesi uyarınca genellikle ulusal veya etnik, dini ve dilsel azınlıkları ifade etmektedir (Vizi, 2013, s. 12).

Birleşmiş Milletler Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Özel Raportörü Francesco Capotorti tarafından 1977 yılında sunulan bir tanıma göre, bir azınlık: "Bir devletin nüfusunun geri kalanından sayısal olarak daha aşağıda, baskın olmayan bir konumda, üyeleri -devletin vatandaşları olarak- nüfusun geri kalanından farklı etnik, dini veya dilsel özelliklere sahip olan ve bunu gösteren, kültürlerini, geleneklerini, dinlerini veya dillerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusunu dolaylı da olsa gösteren baskın olmayan bir konumda olan grup" olarak açıklamaktadır (Vizi, 2013, s. 12-13).⁴

Yukarıdaki tanımda yer alan milliyet kriterine sıklıkla itiraz edilmekle birlikte, baskın olmayan bir konumda olma gerekliliği önemini hala korumaktadır. Çoğu durumda bir azınlık grubu sayısal anlamda bir azlığa işaret etmektedir, ancak diğerlerinde sayısal bir çoğunluk kendisini Güney Afrika'daki apartheid rejimi altındaki Siyahlar gibi azınlık benzeri veya baskın olmayan bir konumda bulabilmektedir. Bazı durumlarda, bir bütün

⁴ Bkz. UN Doc E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. 1979. 5-15. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/903/66/PDF/NL790366.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi: 01.06.2023. Benzer doğrultuda Jules Deschne de bu tanıma değiştirerek bir azınlığın: "Bir devletin, sayısal bir azınlık oluşturan ve o devlette baskın olmayan bir konumda bulunan, birbirleriyle dayanışma duygusuna sahip nüfusun çoğunluğununkinden farklı etnik, dini veya dilsel özelliklerle donatılmış bir grup vatandaşı" olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca "hayatta kalmak için dolaylı da olsa, kolektif bir irade tarafından motive edilmiş ve amacı gerçekte ve hukuken çoğunluk ile eşitliği sağlamak olan kolektif bir irade tarafından motive edilmiştir" düşüncesini ileri sürmektedir. Detaylı bilgi için bkz. E/CN4/Sub2/ 1985/31, 14 Mayıs 1985, sf. 30.

olarak bir devlette çoğunluğu oluşturan bir grup, söz konusu devletin belirli bir bölgesinde baskın olmayan bir konumda da olabilmektedir.

Buna ek olarak, söz konusu grupların üyelerinin kendi özelliklerini koruma iradesi ve ilgili bireylerin bu grubun bir parçası olarak kabul edilme isteği gibi öznel kriterlerin kullanılmasının, Capotorti tanımında listelenenler gibi belirli özel nesnel gerekliliklerle birleştirildiği görülmektedir. Azınlık statüsünün tanınmasının sadece devletin karar vermesi için değil, hem nesnel hem de öznel kriterlere dayanması gerektiği yaygın olarak kabul edilmektedir. Genellikle, örneğin, engellilerin, belirli siyasi gruplara mensup kişilerin veya belirli bir cinsel yönelime veya kimliğe sahip kişilerin (lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel veya interseksüel kişiler) azınlık oluşturup oluşturmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Buna göre Capotorti'ye göre, bir azınlık beş farklı özellik ile tanımlanabilmektedir. Beş özellikten dördü nesnel kriterlere girer; a) grubun sayısal yetersizliği, b) toplumda sahip olduğu baskın olmayan konumu, c) grubu devletin nüfusun geri kalanından ayıran etnik, dini ve dilsel özellikler ve d) azınlık grubunun üyeleri, koruma talep etmek istedikleri devletin vatandaşı olmalıdır. Geriye kalan tek öznel kriter, dayanışma ya da kültürlerini, geleneklerini, dinlerini veya dillerini korumak için kolektif irade ile ilgilidir. G. Alfredsson, nesnel ve öznel kriterleri azınlık kimliğinin iki kutbu olarak tanımlamaktadır (Maja, 2018, s. 168).⁵ Birleşmiş Milletler Azınlıklar Deklarasyonu ulusal, etnik, dini ve dilsel azınlıklara ayrılmış olsa da, çoklu ayrımcılıkla mücadele etmek ve ulusal veya etnik, dini ve dilsel bir azınlığa mensup bir kişinin cinsiyet, engellilik veya cinsel yönelim gibi diğer gerekçelerle ayrımcılığa uğradığı durumlarında ele alındığı görülmektedir.

1992 yılında oybirliği ile kabul edilen Birleşmiş Milletler Azınlıklar Deklarasyonu'nun 1. maddesinde azınlıklara ulusal veya etnik, kültürel, dini ve dilsel kimliğe dayalı olarak atıfta bulunulmakta ve devletlerin varlıklarını korumaları gerektiği belirtilmektedir. Hangi grupların azınlık oluşturduğuna dair uluslararası kabul görmüş bir tanım yoktur. Bir azınlığın herhangi bir tanımın hem nesnel faktörleri (ortak bir etnik kökenin, dilin veya dinin varlığı gibi) hem de öznel faktörleri (bireylerin kendilerini bir azınlığın üyeleri olarak tanımlamaları gerektiği dâhil) içermesi gerektiği sıklıkla

---

⁵ Azınlık tanımının derinlemesine bir analizi için bakınız: John Packer, On the Definition of Minorities, Ed. *John Packer, Kristian Myntti*, The Protection of Ethnic and Linguistic Minorities in Europe. Åbo Akademi, Åbo/Turku. 1993, pp. 23-65. Pentassuglia, Gaetano, Defining 'minority' in international law: a critical appraisal, Lapland's University Press, Rovaniemi, 2000.

vurgulanmaktadır. Bu tür girişimler, alındıkları ve tartışıldıkları önemli bağlam göz önüne alındığında, tanımların uluslararası hukuk tarafından benimsenebilecek temel unsurlarının belirlenmesindeki önemini vurgulamaktadır. Pentassuglia, aynı yaklaşımın Avrupa'da ulusal azınlık teriminin yaygın kullanımında, özellikle de AK ve AGİT belgelerinde de yansıtıldığını savunmaktadır (Pentassuglia, 2002, s. 58). Bu bağlamda uygulanan kavram, tarihsel azınlıkları, yani ilgili devletle uzun süredir devam eden bir ilişkisi olan ve kural olarak o devletin vatandaşları olan grupları tanımlamaktadır.

Benzer bir tanım 1993 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde de önerilmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından 1 Şubat 1993 tarihinde 1201 sayılı Tavsiye Kararı ile kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne azınlıkların haklarına ilişkin ek protokol taslağı, 1. madde kapsamında ilan edilmiştir⁶: “Bu sözleşmenin amaçları doğrultusunda ulusal azınlık ifadesi bir devlette,

- Devletin topraklarında ikamet ediyor ve vatandaşıysa,
- O devletle uzun süreli, sağlam ve kalıcı bağları sürdüren,
- Ayırt edici etnik, kültürel, dinsel veya dilsel özellikler sergilemek,
- O eyaletin veya o eyaletin bir bölgesinin nüfusunun geri kalanından sayıca daha az olmasına rağmen, yeterince temsil edici olan,
- Kültürlerini, geleneklerini, dinlerini veya dillerini koruma kaygısıyla motive olan” (Vizi, 2013, s. 13) grup olarak tanımlanmıştır.

Öneri, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından onaylanmadığı için devletler üzerinde bağlayıcı bir etkisi olmamıştır (Benoit-Rohmer, 1996, s. 13). Uluslararası alanda önerilen tanımların iç mevzuata çok az dâhil edildiğini belirtmek önemlidir. Avrupa bağlamında, Fransa ve Yunanistan, her iki ülke de kendi topraklarında azınlıkların varlığını inkâr ettiği veya azınlık sorunu olmadığını ileri sürmektedir, bu durum azınlık haklarının yorumlanmasının karmaşıklığını göstermektedir. Hem Fransa hem de

---

⁶ Bkz. Report: on an additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights, Doc. 6742, 1403-15/1/93-2-E, 19 January 1993, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=6772&lang=EN>, Erişim Tarihi: 08.06.2023.

Yunanistan ve aynı zamanda Türkiye, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. maddesine, bu maddenin uygulanamayacağı yönünde çekinceler koymuştur. Öte yandan birçok ülke, azınlık haklarının uygulanabilirliğini, kasıtlı olarak tanınan belirli gruplarla sınırlandırmaktadır (Vizi, 2013, s. 14).

Bununla birlikte, terminolojik sorunlara kısa bir genel bakışın aşağıda göstereceği gibi, azınlıkların korunmasında temel terimlerin, özellikle de azınlığın tanımı konusunda evrensel bir anlaşmanın ortaya çıkmasını engelleyen teorik veya yasal düşünceler değil, siyasi düşünceler olduğu ileri sürülmektedir (Vizi, 2013, s. 10). Azınlık tanımı son derece hassas bir konu olduğunu belirtmek gerekir. Belirli grupların veya bireylerin tanımın dâhil edilmesi veya dışlanması, belirli politika ve yasama araçlarının muhataplarını zorunlu olarak sınırladığı için çok önemli bir noktadır (Packer, 1996, s. 123-124)

Ayrıca azınlıkların mevcut hâkim topluma entegre olmaları veya asimile olmaları da son derece önemlidir. Kymlicka'ya göre özellikle göçmenlerin temel iradelerinin göç ettiği topluma entegre olma veya asimile olma niyetlerini taşıdığını ileri sürmektedir (Kymlicka, 2020, s. 46,121). Çünkü göçmenlerin belli sebeplerden dolayı buldukları yerden ayrılması ve daha iyi koşullara sahip ülkelere göç etmesi durumunda göçmenlerin tek amacı göç edilen ülkenin hâkim toplumuna asimile olmak ve ondandan biri olarak kabul edilmektir. Burada ifade etmeye çalıştığımız nokta, azınlıkların mevcut konumu ile göçmenlerin mevcut konumu aynı düzlemde olmadığıdır. Bu açıdan göçmenler olgusunu konunun dışında tutmakta fayda vardır. Entegrasyon kavramının da göçmenler kadar olmasa da azınlıkların mevcut konumunu açıklamada etkin bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Kısaca bu kavrama da değinmek tutarlılık için yerinde olacaktır.

Entegrasyonu “toplumun kabul görmüş bir parçası olma süreci” olarak tanımlanmaktadır. Bu temel meydan okuma, iki açıdan değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, bir son durumu tanımlamak yerine entegrasyonun süreç karakterini vurgulanmaktadır. İkincisi, siyaset teorisyenleri tarafından geliştirilen normatif modellerin aksine, kabul eden toplum tarafından kabul edilme derecesini veya hatta özel gerekliliklerini önceden belirtmemektedir. Bu, tanımı bu süreçlerin ampirik çalışması için oldukça yararlı kılmaktadır (Penninx & Garcés-Mascareñas , 2016, s. 14).

Penninx ve Garcés-Mascareñas'a göre, entegrasyonun analitik olarak farklı üç boyutu kapsamaktadır. Bunlar; hukuki-politik, sosyo-ekonomik ve

kültürel-dini boyuttur. Bu boyutlar göç ve entegrasyon süreçleriyle etkileşime giren devlet, piyasa ve ulus olarak üç ana faktöre karşılık gelmektedir (Penninx & Garcés-Masareñas , 2016, s. 14). Hukuki-politik boyut, ikamet ve siyasi hak ve statüleri ifade etmektedir. Buradaki temel soru ise, göçmenlerin veya azınlıkların siyasi topluluğun tam teşekküllü üyeleri olarak kabul edilip edilmediği ve ne ölçüde kabul edildiğidir. Bir göçmenin veya azınlık grubunun konumu veya entegrasyon derecesi iki aşırı kutba sahiptir. Bunlardan biri, ev sahibi toplumun hukuki-politik anlamda bir parçası olmayan, ancak belki de diğer iki boyutta bütünleşmiş olan düzensiz göçmenin veya azınlığın konumudur. Diğerisi ise ulusal vatandaş olan göçmenin veya azınlığın konumudur (Penninx, 2005, s. 139).

Sosyo-ekonomik boyut, ulusal vatandaşlıklarına bakılmaksızın, ikamet edenlerin sosyal ve ekonomik konumunu ifade etmektedir. Bu boyutta, göçmenlerin veya azınlıkların konumu, herhangi bir mukim için çok önemli olan alanlara erişimlerine ve bu alanlara katılımlarına bakılarak analiz edilebilir (Penninx, 2005, s. 139). Kültürel-dini boyut ise, göçmenlerin ve kabul eden azınlık toplumun algı ve uygulamalarının yanı sıra farklılık ve çeşitliliğe karşılıklı tepkileriyle ilgilidir. Yeni gelenler veya azınlıkta kalan kesimler, kendilerini farklı görürlerse ve dominant toplum tarafından kültürel veya dinsel olarak farklı olarak algılanırlarsa, bu açılardan tanınmış bir yer edinmeyi arzu edebilirler. Ev sahibi dominant toplum, kültürel veya dini çeşitliliği kabul edebilir veya etmeyebilir. Burada yine iki uç nokta söz konusudur (Penninx, 2005, s. 139).

Entegrasyon kavramı ayrıca asimilasyon kavramıyla da ilişkilendirilmektedir. Entegrasyonu ilk olarak Valle ve Burgess tarafından asimilasyon kavramı üzerinden incelenmiştir. Valle ve Burgess, “kişilerin ve grupların diğer kişi ve grupların anılarını, duygularını ve tutumlarını edindiği ve deneyimlerini ve tarihlerini paylaşarak onlarla ortak bir kültürel yaşamda birleştiği bir iç içe geçme ve kaynaşma süreci” olarak tanımlamıştır (Park & Burgess, 1921, s. 736).

Bazı akademisyenler, göçmenlerin veya azınlık grupların birbirini izleyen nesiller boyunca ekonomik, sosyal ve kültürel olarak ev sahibi topluma asimile edileceğini savunan bir asimilasyon teorisi sunarken, diğerleri, göçmenlerin veya azınlıkların etnik kimliklerini entegrasyon süreci yoluyla şekillendirebileceklerini öngören bir çokkültürlülük teorisi geliştirmişlerdir (HandWiki, 2023). Asimilasyon teorisini genişleten üçüncü bir bilim insanı grubu, farklı göçmen veya azınlık gruplarının bağlamsal ve yapısal faktörlerine bağlı olarak farklı boyutlarda yukarı veya aşağı

hareketliliğe doğru farklı yörüngeler izleyebileceğini vurgulayarak, bölümlere ayrılmış bir entegrasyon teorisi önermişlerdir.⁷

Avrupa Birliği içinde azınlık topluluklarına dönük politikalarını multi-kültürel veya çeşitlilik politikası olarak niteleyen bir ülke bulunmamaktadır. Lakin entegrasyon politikaları şeklinde bir uygulamanın olduğu görülmektedir ve bu politikalar AB'nin temel ortak politikası haline gelmiştir (Canatan, 2007, s. 46). AB'nin entegrasyon politikasının üç sacayağının olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, hukuki ve politik entegrasyondur. Bu entegrasyon alanıyla yabancıların ve göçmenlerin buldukları devletin vatandaşlığına geçmelerini ve aynı zamanda o devletin vatandaşı olarak hak ve özgürlüklerden faydalanılmasını amaçlamaktadır. AB'nin entegrasyon politikasının ikinci sacayağı ekonomik ve toplumsal/sosyal entegrasyondur. AB ve üye devletleri arasında tam uzlaşma sağlama yönünde bir eğilim gösteren entegrasyon alanını oluşturmaktadır. Bu entegrasyon alanında azınlıkların, göçmenlerin, yabancıların veya mültecilerin mevcut kötü konumlarının iyileştirilmesi ve sosyal-toplumsal eşitliği sağlamaya dönük çalışmaları kapsamaktadır.

Üçüncüsü ise kültürel entegrasyondur. Bu entegrasyon alanında AB üye devletlerin kendi öznel politikalarının varlığı görülmektedir. Azınlıkların kendi kültürlerini, gelenek ve normlarını ifade etmeleri ve yaşayabilmeleri, örgütlenmeleri ve değer yargılarının tanınıp teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Ancak ifade ettiğimiz gibi bu teşvik, devletten devlete farklılık göstermekle birlikte bazı devletlerde tamamen olumsuz veya sorun olarak algılanmaktadır. Örneğin, Almanya, Hollanda, Danimarka, Çekya, İtalya, İspanya, Portekiz, İsveç ve Finlandiya gibi devletler azınlıkların kültürlerini tanıma ve teşvik etme eğilimi söz konusu iken, Fransa ve Yunanistan gibi devletlerde bu durum bir güvenlik sorunu olarak algılanmakta ve asimilasyonist bir politika izlemektedirler.⁸

⁷ İlgili yaklaşımlar için bkz. Alejandro Portes, Min Zhou, The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 530, November 1993, pp. 74-96, pp. 81-82. Herbert J. Gans, Second-Generation Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of the Post-1965 American Immigrants, Ed. N. Carmon, Immigration and Integration in Post-Industrial Societies: Migration, Minorities and Citizenship, Palgrave Macmillan Publication, London, 1996.

⁸ AB üye devletlerin azınlık politikaları için bkz. Ayşe Özkan Duvan, Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları, Astana Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2016, sf. 336-370.

Bu bağlamda devletlerin azınlıklara yönelik yaklaşımları pratik düzlemde farklılık içermelerinin yanı sıra teorik olarak da farklı yaklaşımları içinde barındırmaktadır (Kurubaş, 2006, s. 129). AB'nin azınlıkların entegrasyonu bağlamında belli yaklaşımları veya belli çokkültürlülük kuramlarını da ortaya koymak son derece önemlidir. Çünkü AB'nin, üye devletlerin bir nevi tekelinde olan azınlık politikalarını anlamak ve azınlıkların entegrasyonunun boyutlarının hangi çokkültürlülük yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilebileceğini öngörmek konunun teorik temelini oluşturmasını sağlamaktadır.

1.2. Çokkültürlülük Yaklaşımları ve Varsayımları

Siyasal düşünce felsefesinde azınlık sorunlarını konu alan ve çözüm önerilerinde bulunan üç temel yaklaşım söz konusudur. Yaklaşımların siyasal ve toplumsal yapıyı farklı analiz düzeylerinde incelediği gibi amaçlanan toplumsal ve siyasal eğilim biçimleri de birbirinden farklılık içermektedir. Yaklaşımlar, mevcut veya ilgili siyasi ideolojilerin normatif önermelerini referans almaktadır (Canatan, 2007, s. 42). Bu yaklaşımlar; liberal, radikal ve cumhuriyetçi çokkültürlülük yaklaşımlarıdır.

Azınlık sorunlarını liberal ilkelerle açıklamaya çalışan yaklaşım *liberal çokkültürlülük* yaklaşımıdır. Liberal çokkültürlülük yaklaşımını siyaset felsefecisi olan Will Kymlicka temsil etmektedir. Kymlicka'nın "*Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*" adlı eserinde, liberal ilkelerin ve normların evrensel ve eşit yurttaşlık fikrinin çokkültürlü veya çok etnikli bir toplumda farklı azınlık gruplarının hâkim topluma eşit derecede katılabilmesini yeterli düzeyde güvence altına alamadığını ileri sürmektedir (Kymlicka, 2020, s. 65). Kymlicka'ya göre, bir hâkim toplumda veya devlette yaşayan azınlıklar iki tür hakkın tanınması gerektiğini söylemektedir. Bunlardan birincisi, muafiyet talebidir. Buna göre azınlıklar, alınan kararların sonuçları kendilerine zararlı veya sakıncalı olan durumlarda muafiyet talebinde bulunabilmelidirler. İkincisi ise, kültürel hakların korunması ve teşvikidir. Buna göre devlet, azınlıkların kültürel haklarını korumalı ve teşvik etmelidir. Söz konusu koruma, sadece tolerans etmekle veya tanımakla değil aynı zamanda devlet tarafından teşvikinin garanti edilmesini içermektedir (Canatan, 2007, s. 43).

Ayrıca Kymlicka, kültürel hakların hudutları konusunda dışsal koruma ve bu dışsal korumanın karşısında içsel koruma ilkelerini

getirmektedir. İçsel koruma, bir grubun kendi üyeleri karşısında talep ettiği haklarla ilgiliyken, dışsal koruma, grubun genel toplum karşısındaki hak talepleriyle ilgilidir (Kymlicka, 2020, s. 79). Kymlicka'ya göre devlet, hâkim toplum karşısında azınlıkların haklarını korumaktan sorumlu ise, ilgili azınlık grubunun bireylerinin de haklarını baskı altına girdiğinde bireyleri korumak için içsel manada belli kısıtlamalar yapabileceğini ileri sürmektedir.

Liberal çalışmaları veya düşünceleri farklılıkları açıklamada yetersiz gören bazı çokkültürcülük teorisyenleri kültürel farklılıkların önemine atıfta bulunarak *radikal çokkültürlülük* yaklaşımını geliştirmeye çalışmışlardır. Bu yaklaşımın temsilcisi olarak gösterilen “*Justice and the Politics of Difference (Adalet ve Farklılık Politikası)*” adlı eseriyle Iris Morion Young'dır. Young'a göre yurttaşlık olgusu, eşitlik ve evrensellik kavramlarına göre değil, farklılık ve farklılıkların temsili kavramlarına dayalı bir şekilde inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca tarafsız ahlaki akıl idealinin gerçekleşmesini ve modern yurttaşlık idealinin yetersiz kaldığını ileri sürmektedir (Young, 1990, s. 97).

Young'a göre, devletin mekanizmaları tarafsız hizmet etmeli ve adil karar alma yapıları demokratik olmalı, kararlara dâhil olan ve kararlardan etkilenen tüm belirli gruplara ses ve oy sağlanmalıdır (Young, 1990, s. 114-116) Bu yaklaşım, kabul edilen ve saygı duyulan farklılıklarıyla öne çıktıkları heterojen bir halk idealini teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre devlet, azınlık topluluklarının örgütlerine ve faaliyetlerine mali destek sağlanması, siyasi temsiliyetlerinin kurumsal şekilde tesis edilmesi ve farklı yurttaşlık haklarını yasal düzlemde kabulünü sağlaması gerekmektedir. Görüldüğü üzere radikal çokkültürlülük yaklaşımı, farklılaşmış ve tam çoğulcu toplum idealini önermektedir. Temel hedef ise, farklılıkların entegrasyonu değil, farklılıkların kurumsallaşması ve üst yapıların sosyolojik yapıların bir tezahürü olmasıdır (Canatan, 2013, s. 23)

Diğer bir çokkültürlülük yaklaşımı ise ifade edilen iki çokkültürlülük yaklaşımına bir alternatif, bir üçüncü yol olarak ileri sürülen *cumhuriyetçi çokkültürlülük* yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temsilcileri olarak Philip Pettit ve Alain Touraine gösterilmektedir. Touraine, “*Bugünün Dünyasını Anlamak için Yeni Bir Paradigma*” adlı eserinde, aslında kültürel hakların siyasal haklara, dolayısıyla da toplulukçuluğun tersini söylediği yurttaşlığa olumlu bir biçimde bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca önemli olan şeyin, kültürel hakları siyasal hakların bir uzantısı olarak kabul edilemeyeceğini, çünkü siyasal hakların bütün yurttaşlara verilmesi gerektiğini, lakin kültürel

hakların tanımı gereği özel grupları koruduğunu ifade etmektedir (Touraine, 2007, s. 205).

Pettit ise, “*Cumhuriyetçilik: Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*” adlı eserinde, tahakkümsüzlük olarak özgürlük kavramını ortaya koyarak, eğer belli gruptan insanlar bir cumhuriyetçi iyi olan tahakkümsüzlüğü (iyi olan yurttaşlık) paylaşacaksa, kimse bu insanların özel konumlarının özel itina ve destek gerektirebileceği ihtimaline ayak direnilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir (Pettit, 1998, s. 194-195). Bu yaklaşıma göre, kamusal alan ortak normlara ve değerlere göre inşa edilmelidir. Kültürel haklar, yurttaşlık fikrine karşıt olarak görülmektedir ve azınlık haklarından çok yurttaşlık hakları ön plandadır. Bununla birlikte azınlık hakları özel alanda serbest bırakılmıştır, lakin kamusal ve siyasal alanda tesis edilen belli kurallara ve normlara uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca azınlıkların farklılıklarında ziyade, ortak ulus değer ve normların etkinliği söz konusudur. Cumhuriyetçi çokkültürlülük yaklaşımında ifade edilen bu özelliklere uyan örnek AB ülkeleri olarak Fransa ve Yunanistan ve bu ülkelerin azınlık politikaları örnek gösterilmektedir (Touraine, 2007, s. 203).

Tablo 1. Çokkültürlülük Yaklaşımları ve Temel Varsayımları

<i>Liberal Çokkültürlülük</i>	<i>Radikal Çokkültürlülük</i>	<i>Cumhuriyetçi Çokkültürlülük</i>
. İki tür hak olarak muafiyet talebi, kültürel hakları koruma ve teşvikinin sağlanması	. Devletin, azınlık topluluklarının tesis ettiği kurum ve kuruluşlara siyasi ve mali destek	. Kamusal ve siyasal yaşam ortak değerlere ve normlara göre inşa edilmesi
. Azınlıklara içsel ve dışsal koruma sağlama	. Farklılıkların siyasi temsiliyetinin kurumsal anlamda sağlanması	. Azınlıklar kamusal alanda asimile edilmesi ve özel alanda serbest bırakılması
. Azınlık hakları kategorisinin oluşturulması	. Farklı yurttaşlık haklarının yasal olarak güvenceye alınması	. Azınlık haklarının özel ve kamusal alanda ayrımının keskinliği
. Özel ve kamusal alanda hakların garantiye alınması	. Üst yapılar, toplumsal yapının bir tezahürü olması	. Farklılıklardan ziyade ulusal ortak değerler ve normlar vardır
. Özerklik düşüncesi ve eşitlik anlayışı		. Yurttaşlık statüsü, haklardan faydalanmanın öncül temel prensibidir

AB'nin azınlık rejimi BM, AGİT ve AK gibi uluslararası örgütlerin azınlık çalışmaları ve AB üye devletlerin azınlık politikaları çerçevesinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda çokkültürlülük yaklaşımlarının varsayımlarını AB üye devletlerin azınlık politikalarında görmek mümkündür. Örneğin, liberal çokkültürlülük yaklaşımının varsayımlarını; Almanya, Hollanda, Danimarka, İtalya, İspanya, Çekya, Macaristan, Portekiz, İrlanda gibi devletlerin azınlık politikalarında rastlayabiliriz. Radikal çokkültürlülük yaklaşımının varsayımlarını; Belçika, Finlandiya ve İsveç gibi devletlerin azınlık politikalarında ve cumhuriyetçi çokkültürlülük yaklaşımının varsayımlarını da Fransa ve Yunanistan gibi devletlerin azınlık politikalarında karşılayabiliriz.⁹ Bu bağlamda AB'nin azınlık entegrasyonunun boyutlarını incelemek ve bu boyutların özelliklerinin hangi çokkültürlülük yaklaşımına paralellik taşıdığını ortaya koyabiliriz

2. AB'DE ULUSAL, ETNİK VE GÖÇMEN AZINLIKLARIN ENTEGRASYONU

Son 25-30 yılda AB, yaşam koşullarını iyileştirmek veya zulüm, kıtlık ve savaştan kaçmak isteyen insanlar için önemli bir destinasyon haline gelmiştir. Örneğin; 2019'da AB'ye yaklaşık 3,5 milyon kişi AB dışı ülkelerden göç etti ve 2020'de AB'de yaşayan 447,5 milyon kişinin 23 milyonu (ki bu toplam nüfusun %5,1'dir) AB vatandaşı değildir¹⁰. Bu aynı zamanda üye devletlerde de o devletin vatandaşı olmaması anlamına gelmektedir. Çünkü AB vatandaşlığı, AB üye devletin vatandaşlığı ile aynı anda elde edilir. Diğer bir ifadeyle, AB üye devletlerinden birinde kişi o devletin vatandaşlığını elde ettiği anda direkt olarak AB vatandaşı da olabilmektedir.

---

⁹ AB üye devletlerin azınlık politikalarının detayları için bkz. **Minority Rights Group International (MRG)**, World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, <https://minorityrights.org/programmes/library/directory/>, Erişim Tarihi: 09.06.2023. Ayrıca bkz. Erol Kurubaş, Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, 2. Baskı, Asil Yayıncılık, Ankara, 2006, sf. 193-304. Ayşe Özkan Duvar, Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları, Astana Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2016, sf. 336-370.

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9967985/3-10072019-BP-EN.pdf/e152399b-cb9e-4a42-a155-c5de6dfe25d1>, Erişim Tarihi: 06.01.2023.

Avrupa Toplulukları dini, dilsel, ulusal veya etnik çeşitlilik unsurlarına sahip bir dizi grup tarafından oluşturulduğundan tarihsel ve sosyal olarak heterojen olmuştur. Bununla birlikte, çoklu ulus inşası süreçleri aracılığıyla bu grupların bazıları baskın hale gelmiş ve ulus-devletle özdeşleşirken diğerleri azınlık haline gelmiştir. Etnik ve göçmen azınlıkların popülasyonları Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olduğu ve olmaya devam ettiği için bu azınlıkların entegrasyonu ve dâhil edilmesine ilişkin bilgilendirici ve güvenilir göstergeler, özellikle AB kurumlarından ve üye devletlerden artan bir talep olmuştur. Bu talepler, azınlıkların entegrasyonu üzerinde üretilecek yeni araştırmalara ilham vermiş olsa da verilerin bulunması veya bunlara erişilmesi her zaman kolay olmamıştır.

1980'lerde Avrupa'da AGİK'in "İnsani Boyutu" aracılığıyla şekillenmeye başlayan yeni azınlık hakları standartları yaratma çabaları hızlandırmıştı.¹¹ Sonraki dönem her şeyden önce AGİT bünyesinde "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği" (1992) organının oluşturulması, Avrupa Konseyi bünyesinde "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi" (1998) ve "Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı" (1998) gibi sözleşmelerin yürürlüğe girmesi ve azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasının 1993 yılında AB üyelik kriterleri (Kopenhag Kriterleri) arasına dâhil edilmesi bu alanda önemli ilerleme sağlanmıştır.

Bu alanda çalışan uluslararası kuruluşlar tarafından üretilen belgeler, giderek daha liberal çoğulcu bir siyasi topluluk anlayışına doğru ilerleyen Batı demokrasilerindeki mevcut iyi uygulama örneklerinden yararlanabilmiştir. Bununla birlikte, Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi (ECMI), Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), Az Kullanılan Diller için Avrupa Bürosu (EBLUL), Avrupa Dil Eşitliği Ağı (ELEN) ve Temel Haklar Ajansı (FRA) gibi kuruluşlar da hem azınlık hakları hem de azınlıkların entegrasyonu yönünde önemli katkıları bulunmaktadır. Ancak mevcut uluslararası azınlık hakları normları, farklı devlet aktörlerinin farklı gündemlerle etkileşimini yansıtan ve belirsiz şekilde formüle edilmiş ve minimum standartların ötesine geçememiş durumdadır (Dembinska , Mázac, & Tonk, 2014, s. 356; Kymlicka, 2008, s. 44).

---

¹¹ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Adam Burgess, *Critical Reflections on the Return of National Minority Rights Regulation to East/West European Affairs*, Ed. Karl Cordell, *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*, Routledge Publisher, London, 1999.

Her şeyden önce kültürel yeniden üretim alanında devletler, diğer alanlara devretmiş olsalar bile, egemenliklerini gayretle korumuşlardır.¹² Azınlık haklarını liberal demokrasinin mantıklı bir uzantısı ve daha geniş bir insan hakları çerçevesi olarak sunan yerleşik bir bilimsel gelenek vardır. Yine de son elli yılda etnik temelli aktivizmin dünya çapında yeniden canlanması hala sıklıkla ulus-devlet sisteminin baskın mimarisine meydan okuyan yıkıcı bir eğilim olarak gösterilmektedir (Bauböck, 2000, s. 12-13; Rothschild, 1981, s. 252-254; Csargo, 2008, s. 397). 1990'ların başından itibaren azınlık haklarına yenilenen uluslararası ilgi memnuniyetle karşılandı. Bununla birlikte, birçok araştırmacı tarafından AB'nin "çeşitlilik içinde birlik" sloganını tüm kültürleri kapsayacak şekilde genişletmek için gerçek bir girişimden ziyade azınlık taleplerini devletlerin çıkarları doğrultusunda "satın alma" çabası olarak nitelendirmişlerdir. Bu anlamda AB, azınlık haklarını korumada üye veya özellikle aday devletlere temel yükümlülükler getirme çabasıdır. Bunlardan birisi de koşulluluk ilkesidir. Koşulluluk genellikle ya maddi yardım vaadi ya da siyasi fırsatları içeren belirli koşulları gerektiren uluslararası bir baskı aracı olarak tanımlanır ve tartışılan ülkelerdeki yerel gelişmelerin siyasi olarak izlenmesini içermektedir (Pridham, 1999, s. 1222).

AB resmi belgelerinde azınlık hakları ve korunmasına ilişkin ortak norm ve değerlerin eksikliği 1992'de imzalanan ve bir yandan "ortak topluma" atıfta bulunan Maastricht Antlaşması (AB Antlaşması) ile doğrulanmıştır. Özgürlük, insan haklarına saygı, demokrasi, temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü gibi değerler (6. madde) ortaya konmuş lakin diğer taraftan da "koruma ve saygı" gibi azınlıklar için mühim olan değerler ikinci planda kaldığı ileri sürülmüştür. Özellikle üyelik koşullarını belirleyen Kopenhag Kriterleri çerçevesinde aday ülkelerden istenen azınlık nüfus sayıları ve bunun karşılığında verilen sayısal değerler durumu açıkça ortaya koymuştur.

AB üye ülkeler için bağlayıcı olan Amsterdam Antlaşması 1997'de imzalandığında ulusal azınlıkları direk olarak bahseden bir madde bulunmamaktaydı. Bunun yerine her türlü ayrımcılığı yasaklayan ırk ve eşitlik (madde 13) ile ilgili hükümler bulunmaktaydı. Ayrıca, ulusal gerekçelerle ayrımcılığın yasaklanmasından bahseden "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme" (1998) de ilgili hükümler yer almaktaydı (Malová & Világi, 2006, s. 510). Ancak bunlar

---

¹² İlgili bilgi için bkz. Zsuzsa Csargo, *Talk of the Nation: Language and Conflict in Romania and Slovakia*, Cornell University Press, Ithaca-New York, 2007.

yalnızca azınlıkları doğrudan etkilemeyen, bireysel ve ayrımcılığa karşı haklara ilişkin hükümleri barındırmaktaydı.

Azınlık politikasında bir AB gündeminin olmaması öncelikle ekonomik işbirliği için bir topluluk olarak kurulan ve üye devletlerin geleneksel olarak iç politikasının diğer diğer alanlarına egemenliğe sahip olan AB'nin doğasından kaynaklanmaktadır. Eski AB üye devletleri, azınlıklara yönelik yaklaşımları konusunda derinden bölünmüş durumdaydı ve günümüzde de bu durum devam etmektedir. Örneğin, Almanya, İspanya, İtalya (Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını onaylamamış olsa da), Avusturya (komşu ülkelerde yaşayan kendi soyundan olan ulusal azınlıkların haklarını savunmaktan çıkarı olan) gibi devletler toplu azınlık haklarından yana olan ve bu yöndeki sözleşmelere de taraf olan devletler, olarak görünürken; Fransa ve Yunanistan gibi diğer devletler, azınlık hakları kavramına karşı olmuş ve ilgili sözleşmelere taraf olmamışlardır.

Ayrıca, azınlık konusunda aday devletlere AB'nin şartlı yaklaşımının aksine üye devletlere böyle bir şartlı yaklaşım söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle AB, azınlık ile ilgili konularda aday devletlere müdahale hakkı bulunurken, üye devletlerde özellikle eski üye devletlerde bu durumu görmek mümkün değildir. Bu durumu Bruno de Witte, AB'nin azınlık hakları kavramının "iç tüketim için değil ihracat ürünü" olduğu şeklindeki çifte standart yaklaşımı olarak adlandırmaktadır (Witte, 2002, s. 467). Ayrımcılıkla mücadele ve azınlık politikalarının üye devletlerdeki bu yavaş ve zayıf uyumlaştırılmasının aksine, AB azınlık hakları koruma standartlarının aday devletlerinde uygulanmasını zorunlu kılmıştır.

AB ortak azınlık politikası veya yasal bağlayıcı normlarının olmaması nedeniyle AB azınlıklara yönelik iç politikalar hakkında ortak standartlar ve ölçütler belirlememiştir. Bunun yerine duruma göre müdahale etmiştir. AB talepleri, Komisyon izlemeleri ve aday ülkeleri hakkında düzenli raporlarla takip edilmiştir. Göç ve güvenlik nedenleriyle AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik politikası, üyelik başvurusunda bulunan devletlerde özellikle Roman topluluklarıyla ilgili olarak ayrımcılıkla mücadele konularına daha fazla odaklanılmıştır. AB, azınlıklara yönelik tek bir spesifik politikanın savunucusu olmamıştır. Ulusal azınlıklara ilişkin AB hukuku, Topluluk müktesebatının diğer yönlerinin aksine fiilen mevcut değildir. AB Komisyonu tarafından başvuran devletler hakkında düzenli raporlarda yer alan etnik azınlıklar bölümü resmi değerlendirmelerin, geçici pozisyonların

ve retorik'in sık kullanımıyla tutarsız ve çelişkili bir yaklaşıma sahiptir.¹³ Azınlıkların entegrasyonunda belli başlı boyutları bulunmaktadır. Bu boyutların incelenmesi azınlık-AB-üye/aday devlet ilişkisini ve yansımalarını ortaya koymak açısından son derece önemlidir.

3. AZINLIK ENTEGRASYONUNUN BOYUTLARI

3.1. AB Azınlık Entegrasyonunun Uluslararası-Uluslararası Kurumlar Boyutu

Baskın olmayan grupların kültürel, dini veya etnik farklılıklarını koruma çabaları, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda ulus devletlerin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukukta azınlık haklarının tanınması ve korunması, Milletler Cemiyeti'nin belli azınlık anlaşmalarını kabul etmesiyle başlamıştır. BM 1945'te Milletler Cemiyeti'nin yerini almak üzere kurulduğunda, yavaş yavaş azınlıklarla ilgili bir dizi norm, prosedür ve mekanizma geliştirmiştir. Özellikle, 1966 Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve 1992 Ulusal veya Etnik, Dini ve Dinsel Azınlıklara Ait Kişilerin Hakları Bildirgesi azınlıklara mensup kişilerin haklarını tanımakta ve korumaktadır (Commissioner, 2010, s. 1).

Azınlıklar veya gruplar ile bu gruplara mensup kişiler için özel tedbirler veya özel haklar ile ilgili uluslararası ve BM alanında birçok sözleşme, bildiri, karar ve eylem programları bulunmaktadır. Bunların başlıcaları: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (madde 27), Soykırıma Karşı Sözleşme, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, UNESCO Irk ve Irksal Önyargı Bildirgesi, Dini İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildiri, İnsan Hakları Evrensel Beyanname (madde 26), Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (madde 13)¹⁴ ve Irkçılık ve Irk Ayrımcılığıyla Mücadele için iki Dünya Konferansı tarafından 1978 ve 1983'te kabul edilen Bildirgeler ve

---

¹³ Detaylı bilgi için bkz. Gwendolyn Sasse, EU Conditionality and Minority Rights: Translating the Copenhagen Criterion into Policy, European University Institute (EUI), Working Paper RSCAS No. 2005/16, Badia Fiesolana, 2005.

¹⁴ **Uluslararası insan hakları ile ilgili sözleşmeler için bkz.** UN Human Rights Office of The High Commissioner, The Core International Human Rights Treaties, UN Publication, New York and Geneva, 2014, pp. 3-309.

Eylem Programları¹⁵ şeklindedir. Ayrıca uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmede kaydettikleri ilerlemeyi izlemek üzere yukarıda yer alan sözleşmelerin kapsamında çeşitli komiteler de kurulmuştur (Commissioner, 2010, s. 19).

Bölgesel anlamda Avrupa'da ise azınlık entegrasyonu konuları özellikle AB genişlemesindeki sonraki süreçte dikkat çeken bir alan olmuştur. 2004 yılından bu yana AB her zamankinden daha çeşitli hale gelmiştir. AB'de en az 40 milyon nüfusa sahip 190 farklı etnik azınlık grup bulunmakta ve 60 yerli dil aktif olarak konuşulmaktadır. Brüksel'de 23 resmi dil tescil edilmiştir (Toggenburg, 2007, s. 2). Etnik aidiyetlerin çeşitliliği neredeyse doğal olarak özellikle çoğu AB üye devletinde baskın ve baskın olmayan etnik gruplar arasındaki eşitsizlikler göz önüne alındığında etkilenen toplumların tüm üyeleri için fırsat eşitliği sorununu gündeme getirmektedir.

AB'nin ayrımcılık yapmama ilkesine odaklanması hem üye hem de üye olmayan devletler arasında azınlık haklarına ilişkin mevcut söylemlere hâkimdir. 1990'ların başında azınlık hakları güvenlik prizmasından geçerek önemli bir süre gündemi işgal etmişti. AGİT ve Avrupa Konseyi'nin azınlık hakları konusundaki söylemi keşfetmesine yol açan öncelikle Batı Avrupa ülkelerinin Doğu Avrupa bölgesindeki etnik şiddet ve savaş potansiyeline yönelik endişesiydi. Bu bağlamda AGİT, 1992 yılında etnik çatışmaların izlenmesinden ve önlenmesinden sorumlu özel bir organ olan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliğini kurmuştur. Buna ek olarak, 1994 yılında Avrupa Konseyi, belirli azınlık hakları normlarını formüle eden ilk uluslararası yasal bağlayıcı anlaşma olan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel veya azınlık Dilleri Avrupa Şartı hazırlamıştır. Son olarak 1993 yılında hazırlanan Kopenhag AB üyelik kriterleri, AB üyeliğini azınlıklara saygı ve onların korunmasına bağlı hale getirilmiştir.

Orta ve Doğu Avrupa devletleri arasında ekonomik, siyasi ve sosyal geçişin en azından etnik çatışmayı önleyecek kadar başarılı olduğu ve çoğunluk-azınlık ilişkilerini sürekli ve dinamik şekilde iyileştirdiği

---

¹⁵ Bkz. UN Human Rights Office of the High Commissioner, The Core International Human Rights, Instruments and their monitoring bodies, <https://www.ohchr.org/en/core-international-human-rights-instruments-and-their-monitoring-bodies>, Erişim Tarihi: 08.07.2023.

görülmektedir. Bu başarılar, Orta ve Doğu Avrupa devletleri ve toplumlarındaki uluslararası katılımın olumlu etkisinin bir kanıtı olarak ileri sürülmüştür. Avrupa Konseyi'nin azınlık haklarının korunması için yasal olarak bağlayıcı araçları, Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserinin sessiz diplomasisi (Phillips, 2011, s. 111-112), AB üyeliğinin koşulluluğu ve devletlere mali desteği, Orta ve Doğu Avrupa genelinde azınlık entegrasyon standartlarının başarılı bir şekilde teşvik edilmesi için gereklidir.

Bu bağlamda uluslararası kurumlar, bölgedeki azınlık gruplarına eşit muamele edilmesi için ölçütler belirlemektedir. Çerçeve Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları, AB önceliğinde yeni yönetim araçları ve AGİT tarafından çatışma önleme yaklaşımı sırasında gerçekleştirilen sosyal içerme (Atkinson & Voudi, 2000) girişimleri gibi insan hakları anlaşmalarının uygulanmasına ilişkin klasik devlet izlemesi, bölge genelinde etnik gruplar arası anlaşmaların güvence altına alınmasında temel öneme sahiptir.¹⁶ Her ne kadar bütüncül önlemlere yönelik uluslararası destek, kalıcı başarıları için genellikle gerekli olsa da uluslararası kurumlar bu standartların sahada uygulanmasına çok daha az katkıda bulunmaktadır.

Genel olarak uluslararası kurumlar, AB üye devletlerinin ortak olarak kabul edilen sözleşmeleri, deklarasyonları, yargı alanlarını ve politika hedeflerini uygulama istekliliğine bağlıdır. Uluslararası örgütlerin hiçbirinin entegrasyon politikalarının uygulanmasını kolaylaştırabilecek hatta bahsetmeye bile gerek kalmayacak şekilde yerel idari organları yoktur (Agarin & Brosing, 2009, s. 10). Aynı durum AB'nin aksine, ulus-devletlerin entegrasyon programlarını desteklemek için çok sınırlı mali araçlara sahip olan Avrupa Konseyi ve AGİT için de geçerlidir. Bu kuruluşların rolü, yasal standartların uygulanmasını izlemek, tavsiyelerde bulunmak ve entegrasyonu sekteye uğratabilecek durumlara karşı önlemlerinin oluşturulması için örgütsel destek sağlamakla sınırlıdır. Bu sınırlamalara rağmen AK ve AGİT katkıda

---

¹⁶ Çerçeve Sözleşmesi ile ilgili bilgi için bkz. Ed. Marc Weller, *The Rights of Minorities in Europe: A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Oxford University Press, Oxford, 2005. Rainer Hofmann, Tove H. Malloy, Detlev Rein, Introduction, Ed. Rainer Hofmann, Tove H. Malloy, Detlev Rein, *The Framework Convention for the Protection of National Minorities: A Commentary*, Brill Nijhoff Publisher, Leiden, 2018, pp. 3-21. Ayrıca Anlaşma metni için bkz. *The Framework Convention for the Protection of Minorities and Explanatory Report*, Strasbourg, February 1995, <https://rm.coe.int/16800c10cf>, Erişim Tarihi: 11.12.2022. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği hakkında bilgi için bkz. <https://www.osce.org/hcnm>, Erişim Tarihi: 11.12.2022.

bulunacak çok şeyi olduğu görülmektedir. İfade edilen örgütlerin en değerli rolleri, Avrupa'nın en iyi uygulamaları hakkındaki bilgilerin dağıtılması, sürdürülebilir ve başarılı entegrasyon önlemleri için kıyaslama mevzuatının geliştirilmesidir. Bu rol, Avrupa'da azınlık entegrasyonu kavramlarının ve stratejilerinin oluşturulmasında genel deneyim eksikliği nedeniyle özellikle önemli hale gelmektedir.

2001 yılından bu yana AB ve Avrupa Konseyi işbirliğini, çokkültürlülük ve sosyal içerme konularını ele alan ortak bir program doğrultusunda kurumsallaştırmaktadır. Aynı zamanda AB ve Avrupa Konseyi örgütlerinin faaliyetlerinde önemli farklılıklar devam etmektedir. AB, kapsamlı bir azınlık hakları seti geliştirmemiştir, lakin ayrımcılık yasağı ve sosyal içerme alanında çok aktiftir. Diğer taraftan Avrupa Konseyi, azınlıklara siyasi, kültürel, dilsel ve dinsel haklarını güvence altına almaya çalışmaktadır. Bu nedenle AB ve Avrupa Konseyi arasındaki ilişki, azınlık entegrasyonunda örtüşen bir çıkarı olan bir azınlığın yasal statüsü ile ilgili konularda tamamlayıcı işbirliği olarak görmek mümkündür. Bu yelpazede çok uluslu sivil toplum örgütlerinden merkezi, bölgesel ve yerel idari organlara yerel sivil inisiyatiflerden neredeyse her türlü azınlık baskı grubuna kadar uzanmaktadır. Burada uluslararası kurumlar, entegrasyon programlarını kıyaslayarak, izleyerek, arabuluculuk yaparak ve finanse ederek azınlıkların topluma entegrasyonu destekleyen koşullar yaratmaktadır.

3.2. AB Azınlık Entegrasyonunun Ulusal (Devlet) Boyutu

Uluslararası düzeyde azınlık entegrasyonuna yönelik normatif kılavuz ilkelerin olmaması, entegrasyonun devlet düzeyinde yetersiz pratik uygulamasıyla sonuçlanmaktadır. Entegrasyona yönelik farklı yaklaşımların nasıl olması gerektiği azınlıkların korunmasına yönelik belirli araçların desteklenmesinin gerekçelendirilmesinde gerçek sorunlar yaratmaktadır (Patten & Kymlicka, 2003, s. 32-34). Azınlık entegrasyon projelerinde yer alan uluslararası kuruluşların çoğu daha önce ulus-devletlere pragmatik kurallar uygulamalarını ve entegrasyon üzerinde ölçülebilir olumlu etkileri olan politikaları desteklemelerini tavsiye etmiştir.

B. Parekh, eşit muamele politikalarının sonucu olarak tüm vatandaşların toplumda işlev görmek için gereken kapasite ve becerileri kazanmak ve kendi seçtikleri hedefleri eşit derecede etkili bir şekilde sürdürmek için eşit fırsatlardan yararlanması gerektiğini ileri sürmektedir (Parekh, 2000, s. 211-212). Bu anlamda ulus-devletin azınlıklara ve

çoğunluklara adil muameleyi teşvik etmekteki rolü, maddi kaynakların dağıtımını ve kamu mallarına adil erişimin sağlanması ile sınırlı değildir (Mahajan, 2005, s. 91).

AB, devletlerin çoğu gibi Avrupa'daki (özellikle Orta ve Doğu Avrupa) yönetim biçimleri de ulus-devlet açısından tanımlanmaktadır. Bölgedeki her devlet, adını taşıdığı belirli bir etnik gruba yani devletiyle özel ilişkisi nadiren sorgulanan gruba aittir. Bununla birlikte, çeşitli Avrupa bölgesel kuruluşları ve AGİT, Avrupa Konseyi ve NATO, azınlığın karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştıracak idari değişiklikleri başlatma girişimleri, devletlerin çoğunluğunun kendi siyasi kaynaklar üzerindeki tekeli sorgulanmasına neden olmuş ve devletlerin kendi içindeki azınlıkları potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak lanse ettikleri de görülmüştür. Diğer taraftan Avrupa'daki siyasi aktörler, çoğunluk gruplarının toplumlarındaki azınlıklar üzerindeki baskın statüsünü sorgulamak konusunda isteksiz olsalar da, gruplar arasındaki resmi eşitlik, daha ileri tavizler üzerinde müzakere için başlangıç noktası sağlamaktadır.

AB azınlık entegrasyonunun ulusal (devlet) boyutuna baktığımızda şunları söyleyebiliriz. AB azınlık rejimine uyan ve uymayan AB üye devletleri söz konusudur. Bunun belli nedenleri bulunmaktadır. Azınlık sorunlarının çözümünde tek bir modelin önerilmesinin mümkün olmaması, AB üye devletlerin içlerinde birbirinden çok farklı özelliklere sahip azınlık grupların ve siyasi eğilimlerin bulunması, her AB üye devletin hassasiyetleri çerçevesinde kendi özel koşullarına uygun bir biçimde azınlık politikası geliştirme çabasının olması, üye devletlerin azınlıkların korunmasını farklı yorumlanması ve farklı yöntemlerin uygulanması gibi nedenlerden dolayı AB bir denetleyici ve izleyici konumunda yer almakta ve belli standartlar oluşturmaya çalışmaktadır. Fransa ve Yunanistan hariç diğer AB üye devletlerin neredeyse tamamı bu standartlara uygun hareket etmeye çalıştığı görülmektedir (Kurubaş, 2006, s. 310).

Örneğin, Almanya'nın, uluslararası ve AB bünyesindeki azınlık ile ilgili sözleşmelerine taraf olması, ayrımcılıkla mücadele programlarına sahip olması, azınlık ile ilgili belli kuruluş, kurum, konsey ve komitelerinin varlığı, azınlık sorunlarıyla ilgilenen ve koordinasyonu sağlayan azınlık sekreterliklerinin oluşturulması, bölgesel ve yerel dillerin geliştirilmesi ve desteklenmesi, azınlıkların akraba devletleriyle ikili anlaşmaların yapılması, azınlık haklarının anayasal güvence altına alınması, azınlık partilerinin

desteklenmesi gibi politikaları; Hollanda'nın, onayladığı uluslararası anlaşmaların ve sözleşmelerin neticesinde farklı kültürel toplulukları/grupları ve kimliklerini koruma altına alması, asimilasyonist bir politikanın karşısında olması, BM, AK ve AGİT'in azınlıklar ile ilgili uluslararası belgelerine taraf olması ve onaylaması, azınlık haklarını anayasal güvence altına alınması, idari birimlerde azınlık dillerinin kullanılabilme imkânının sağlanması, azınlıkların yoğun olduğu bölgelere belli yetkilerin o bölgenin yönetici makamların önceliğine bırakılması, eğitimde azınlık dillerinin kullanılması ve azınlık okullarının açılabilmesi gibi politikaları verilebilir.

Ayrıca, İtalya'nın, azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelere özel statünün verilmesi ve yetkilerle donatılması, azınlıkları ve dillerini yasal ve anayasal güvence altına alınması, azınlıkların akraba devletleriyle ikili anlaşmaların yapılması, azınlıkların baskın olduğu bölgelerde eğitim ve idari alanda azınlık dillerinin kullanılması ve özel otonom hakkının verilmesi, uluslararası azınlıklar ile ilgili koruma sözleşmelerine taraf olması gibi politikaları; İspanya'nın uluslararası ve AB bünyesindeki azınlık ile ilgili anlaşmalara taraf olması, özerk bölgelerde farklı bir yerel dil kullanıldığında o bölgenin ikinci resmi dili olarak kabul edilmesi, etnik gruplara veya topluluklara yasalarla özerklik statüsünün tanınması, azınlıkların bulunduğu özerk bölgelere siyasi ve kültürel imtiyazların verilmesi, azınlık haklarının anayasal koruma altına alınması, azınlıkların var olduğu özerk bölgelerde idari yapılarda, eğitimde, medyada ve mahkemelerde azınlık dillerinin kullanımının sağlanması ve teşviki gibi politikaları; Danimarka'nın, uluslararası azınlık hakları sözleşmelerine taraf olması ve azınlıkların akraba devletleriyle ikili anlaşmalar yapması ve işbirliklerine girmesi, çeşitli azınlık faaliyetlerinin varlığı ve geliştirilmesine verilen maddi ve idari destek gibi politikaları, AB'nin ilgili standartlarına uygun hareket etmeye meyilli olduğunu göstermektedir.

Fransa ise, etnik temelde herhangi bir ayrımı veya politikayı benimsememesi, Fransız yurttaşı olan her kimsenin her türlü kamusal olanaklardan faydalanma prensibinin olması, belli uluslararası ve AB bünyesindeki azınlık ile ilgili sözleşmelere ve belgelere taraf olmaması, çekinceli davranış göstermesi (Çerçeve Sözleşmesi ve Avrupa Şartı gibi) ve anlaşmalardaki maddeleri farklılık gözetilmeksizin halk nezdinde yorumlanması gerektiğini vurgulaması, anlaşmalardaki dil ile ilgili hakların ortak mirasın ve kültürün

bileşenleri olarak görmesi, farklı dilleri konuşan topluluklara veya gruplara kolektif haklardan çok, her alanda eşitliği temin altına alan bir yaklaşımı sergilemesi, anayasada tek bir ulusal dil olarak Fransızca dilinin tanınması ve idari işlemlerde kullanımının zorunlu olması gibi politikalar ile Yunanistan'ın, azınlık kültürlerini ulusal kültürün bir parçası olarak görmekten çok, asimilasyonist yaklaşımı içinde homojen ve tek kökenden beslenen bir ulusal kimlik eğilimi taşıması, azınlıklar ile ilgili faaliyetlerin hükümet makamlarınca gerçekleştirilmesinden çok yerel STK'ların eliyle ve AB projesi bağlamında yapılabilmesi, azınlıklar özel alanda kültürlerini veya dillerini kullanabilme imkânı söz konusu iken, kamusal alanda devletin koymuş olduğu yasa veya kurallara ve ortak normlara uymak zorunluluğunun olması gibi politikalar¹⁷, AB'nin azınlıklarla ilgili oluşturmaya çalıştığı standartlara ters yönde bir eğilim sergilendiği görülmektedir.

3.3. AB Azınlık Entegrasyonun Toplumsal Boyutu

Bireyler sosyal hayata katılırken başarılı stratejiler ve tatmin için zemin oluşturan sosyal ilişkilere dâhil olurlar. Buradaki önemli kavram sosyal veya toplumsal katılımdır. Toplumsal katılım, sosyal gerçekliği tanıma yeteneklerini ve fırsatlarını kapsamaktadır. Bir birey ile sosyal gerçekler arasındaki ilişkiler, bireyin gerçekliğin yapısal kurallarına göre hareket etmeyi sağlayan beceri ve yetkinlikleriyle gelişmektedir. Bu nedenle etnik köken ve etnik grupları tanımlarken, devlete sivil bağlılık, semboller ve kültürel aidiyetler gibi özellikler, kan, dil, tarih veya ortak ahlaki bağlarından daha önemlidir (Beresnevièiûtë, 2003, s. 110).

Çoğunluk ve azınlık grupları arasındaki katılım eğilimleri benzer ise, bir dereceye kadar bir bütünleşme ibresi olarak değerlendirilebilirler. Sosyal hayatta düşük veya yüksek olarak aktif katılım, toplumsal bütünleşmenin en önemli faktörlerinden biridir ve farklı şekillerde ve durumlarda ortaya çıkabilir. Öte yandan ulusal ve etnik grupların/toplulukların üyelerinin toplumsal alanın farklı düzeylerine yetersiz katılımı, etnik bölünmeleri veya toplumsal dışlanmayı oluşturan faktörlerden biri olabilir. Kendi başına gerçek veya tasavvur edilmiş bir etnik eşitsizlik kısır bir sorun döngüsü yaratabilmektedir.

---

¹⁷ Bkz. Ayşe Özkan Duvan, Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları, Astana Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2016, sf. 336-370. Ayrıca, Erol Kurubaş, Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı , İkinci Baskı, Asil Yayıncılık, Ankara, 2006.

Azınlık entegrasyonunun toplumsal boyutu temelinde, çoğunluk ve azınlık arasındaki ilişkilerin iz düşümlerini içinde barındırmaktadır. Bir devlette çoğunluğun üyeleri bütünleşmeyi, sosyal uyumu attırmak ve kurumsal performansı geliştirmek için bir araç olarak görürken, azınlık üyeleri genellikle gruplarının statüsünü güvence altına alarak grup ve topluluk bütünlüğünü ve istikrarını artırmaya çalışırlar. Bütünleşme koşullarının karşılıklı ilişkileri sırasında çoğunluk gruplarının/topluluklarının üyeleri tarafından ileri sürülen iddiaların bilimsel araştırmaları, genellikle belirsizlik koşulları altında ulus ve devlet inşasının araçları olarak kabul edilir.

Özellikle çoğunluğu oluşturan toplulukların iddialarına ilişkin tartışmalar uluslararası tüketici için formüle edilmişse, devletin yasal çerçevesinin tarihsel deneyimlerin ve devlet egemenliğinin uluslararası yasal standartlarının önemini vurgulamaktadır.¹⁸ Aynı zamanda, çoğunluğun siyasi girişimcilerinin yerel bir izleyici kitlesi için ürettikleri retoriği araştıran diğerleri, bu retoriğin temel amacının, çoğunluğun yerel azınlıklar üzerindeki egemenliğini meşrulaştırmak olduğunu savunmaktadırlar. Tüm bu yorumlardan bağımsız olarak genel manada Avrupa'daki çoğunluk nüfus, ulus-devleti oluşturan ulusları içermektedir ve bu nedenle çoğunluğun siyasi kültürel kodlarıyla oluşan devletlerin topraklarında yaşayan diğer grupların veya toplulukların üyeleri üzerinde önemli baskılar yaratmaktadır.

Çoğunluk ve azınlık topluluklarının ilişkilerinden ve etkileşimlerinden mümkün olan en iyi sonuçları elde etmek için uyguladıkları stratejilere bağlı olarak önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bazı araştırmacılar, ulusallaştırma politikalarının, mevcut kaynakların bir grup içi üyeler arasında yeniden dağıtımını güvence altına almak için örtülü bir çabadan bir şey olmadığını iddia etmektedirler (Hechter, 2000, s. 17,123). Yine bazı araştırmacılar, çoğunluğu değişim döneminde etnik gerilimleri atlatmak için ulusallaştırma politikalarını tercih ettiğini iddia etmektedirler. Ayrıca belli araştırmacılar da, çoğunluğun etno-ulusal seferberliğinin devlete ve onu oluşturan topluluğa yönelik içkin dış tehdit algılarından kaynaklandığını öne sürmektedirler (Agarin & Brosing, 2009, s. 15-16). Bu görüşler, resmi siyasi alan dışında çoğunluk-azınlık ilişkilerini ve etkileşimlerini dikkate almadan bölge genelinde entegrasyon yaklaşımlarının

---

¹⁸ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Milada Anna Vachudova, *Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

arkasındaki siyasi mantığını anlamanın imkansız ya da çok zor olduğunu iddia etmektedir.

Azınlıkların kamusal hayata katılımına ek fırsatlar sağlamak için son on yılda Avrupa'da belli adımlar atılmış olmasına rağmen, bölge genelinde azınlıkların ikamet ettikleri yerlerde politika geliştirme konusunda çok az söz sahibi olduklarına dikkat çekmektedir. Bölge genelinde devletler, bazı azınlık şikâyetlerini ele alarak azınlığın değişen sosyal gerçekliğe uyum sağlamasını teşvik etmiştir, lakin baskın olmayan toplulukların siyasi katılımı için yalnızca sınırlı bir çerçeve bulunmaktadır. Temel olarak aktiviteleri, devlet entegrasyon programları, çoğunluk siyasi aktörler ve yerel inisiyatifler tarafından öngörülen sosyal işbirliği ile sınırlıdır.

Bu durum, azınlık katılımının içsel değeri için yani kurumsal performansı olumlu yönde etkilediği ve çeşitliliği arttırmak için değil, daha çok önceden çoğunluğun üyeleri tarafından alınan kararların onaylanmasında sembolik katılım olarak değer verildiğini göstermektedir. AB'de özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da çoğunluk, azınlık katılımını doğrudan caydırmazken, yetersiz kurumsal kapasite nedeniyle azınlık çıkarlarına teğet sorunların ele alamadıklarında azınlık topluluklarının üyeleriyle diyalog kurulmaktadır. Çoğunluk-azınlık ilişkilerinin bu yönü, azınlık entegrasyonunun temel taşlarını temsil eden etkin eşitlik, ayrımcılık yapmama ve sosyal adalet konularına odaklanan AB'ye giderek daha fazla girmektedir.

4. AB AZINLIK ENTEGRASYONUNUN BOYUTLARININ KURAMSAL ANALİZİ

AB'nin azınlık entegrasyonunun *Avrupa boyutu* olarak ifade ettiğimiz Avrupa merkezli sözleşmelerin ve oluşturulan kurumların (AGİT Ulusal Azınlık Yüksek Komiserliği, AK Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi, AK Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, vb.) AB'nin azınlık entegrasyonunda ve azınlık yönetiminde birincil etki alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda azınlık haklarının ve azınlık yönetiminin bir nevi çerçevesini oluşturan bu sözleşmelerin hem yasal düzlemde hem de işbirlikçi anlayış içerisinde tesis edildiği en azından bu yönde bir izlenim sergilendiği görülmektedir. Bu bağlamda Avrupa düzleminde gerçekleştirilen azınlık entegrasyonu ve azınlık hakları ile ilgili çalışmalar, çokkültürlülük yaklaşımının azınlık topluluklarının kültürel haklarını korumak ve teşvik edilmesi, azınlık haklarının yasal güvencelerinin verilmesi ve dışsal koruma

ilkesinin getirilmesi gibi varsayımlarını içerisinde barındırdığı veya denk düştüğünü söyleyebiliriz.

AB'nin azınlık entegrasyonunun *ulus (devlet) boyutuna* baktığımızda, AB üye devletlerinin birçoğu uluslararası alandaki çalışmalarına ve sözleşmelere taraf olma eğilimi az olduğu görülmektedir. Çünkü kendi içlerindeki azınlıkların potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak görme meyili taşımasıdır. AB üye devletlerin birbirinden bağımsız ve farklı azınlık politikaları mevcuttur ve AB bu farklılıklara ve farklı politikalara bir standart getirmeye çalışmaktadır. Bu standartlara uyan veya uyma eğilimi taşıyan Almanya, Hollanda, Danimarka, İspanya, İtalya, İrlanda, Portekiz, Macaristan, Çekya, Hırvatistan gibi devletlerin azınlık politikaları incelendiğinde çokkültürlülük yaklaşımlarından liberal çokkültürlülük yaklaşımının azınlıkların muafiyet talebinin olmasının sağlanması, kültürel hakları koruma ve teşviki, içsel ve dışsal koruma sağlama, özel ve kamusal alanda azınlıklar kültürlerini özgürce yaşayabilmesi ve hakların güvenceye alınması gibi varsayımlarını içerisinde barındırdığı görülmektedir.

Fransa ve Yunanistan'ın azınlık politikaları, cumhuriyetçi çokkültürlülük yaklaşımının azınlık kültürlerini sadece özel alanda tanınması, kamusal alanda herkesin ulusal değerlere göre hareket etmesi, farklılıklardan ziyade ulusal normların var olması gibi varsayımları içerisinde barındırdığını söyleyebiliriz. Ayrıca Belçika, Finlandiya ve İsveç gibi devletlerin azınlık politikalarına bakıldığında da radikal çokkültürlülük yaklaşımının farklı yurttaşlık haklarının kabul edilmesi, üst yapıların sosyolojik yapının bir tezahürü olması, farklılıkların siyasi temsiliyetinin kurumsal şekilde temini, azınlık kurumlarına ve kuruluşlarına finansal ve siyasi desteğin sağlanması gibi varsayımlarını içerisinde barındırdığı görülmektedir.

AB azınlık entegrasyonunun *toplumsal boyutu* çerçevesinde ise baktığımızda, AB üye devletlerin bazıları akraba azınlıklarını korumak ve buldukları devlet içinde haklarının güvenceye alınmasını hatta siyasi temsiliyetlerinin temin edilmesine yönelik karşılıklı anlaşmaların yapıldığını görmekteyiz. Örneğin, Avusturya-İtalya, Almanya-Danimarka, Finlandiya-İsveç, İtalya-Slovenya, Hırvatistan-Macaristan, İtalya-Macaristan gibi ülkeler kendi aralarında akraba azınlıklarının korunması adına karşılıklı ikili anlaşmalar yapmışlardır (Duvan, 2016, s. 355; Hejj & Olszewski, 2015, s. 511; Stoel, 2000, s. 4).¹⁹

¹⁹ Belli devletlerin azınlıkları ile ilgili ikili anlaşmaların detayları için bkz. [R. Medda-Windischer](#), [Emma Lantschner](#), Protection of National Minorities through Bilateral Agreements in South Eastern Europe, [European Yearbook of Minority Issues Online](#), Vol. 1,

İtalyanın Güney Tirol bölgesindeki Almanlar, İtalya'daki Slovenler ve Macarlar, Hırvatistan'daki Macarlar, Danimarka'daki Almanlar, Almanya'daki Danlar ve Polonyalılar, Macaristan'daki Slovenler ve Hırvatlar, Finlandiya'daki İsveçliler, İsveç'teki Finliler gibi akraba topluluklar mevcut hâkim topluma asimile olmasından çok, kültürlerini, dinlerini, dillerini, sembollerini, önemli mekânlarının adları ve kutlamalarını özgürce kullanabilmelerini ve yapabilmelerini temin eden yasal düzenlemelerle karşılıklı olarak güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda bu azınlık topluluklarının gelişim paradigmaları liberal çokkültürlülük ve radikal çokkültürlülük yaklaşımlarının belli varsayımlarına denk düşmektedir. Buna karşın AB üye devletlerin içerisinde bulunan başta Romanlar, Afrika kökenli ve Asya kökenli gruplar (Nijeryalılar, Tunuslular, Cezayirli, Kenyalılar, Endonezyalılar, Vietnamlılar, Pakistanlılar, Afganistanlılar, Suriyeliler, Iraklılar, Bangladeşliler, Sri-Lankalılar vb.) mevcut hâkim ve dominant topluma asimile ve tam entegre olmaları yönünde bir baskı söz konusudur.²⁰ Bu açıdan ifade edilen azınlık topluluklarının gelişen paradigmaları ve azınlık topluluklarına dönük politikalar, cumhuriyetçi çokkültürlülük yaklaşımının varsayımlarına paralellik teşkil etmektedir.

SONUÇ

Entegrasyon politikaları için çok sayıda uygulanabilir standart ve karşılaştırma ölçütü hâlihazırda mevcuttur. AB'deki ulusal ve etnik azınlıklar, siyasi ve sosyal kaynaklara erişimlerinin yanı sıra statüleri açısından da büyük ölçüde farklılık gösterdiğinden yalnızca gruplara farklı muamele edilmesi, azınlık bireylerinin çoğunluk nüfus üyeleriyle bireysel eşitliğini sağlayabilir. Çokkültürlü toplumların uyum ve bütünleşme stratejilerinin müzakere edilmesinde kültürel farklılıklara duyarlılık

---

No. 1, pp. 535-561, January 2001. Kinga Gál, Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection?, ECMI Working Paper #4, European Centre for Minority Issues (ECMI), Flensburg, May 1999, pp. 6. Antonija Petričušić, Constitutional Law on the Rights of National Minorities in the Republic of Croatia, European Yearbook of Minority Issues, Vol 2, 2002/3, pp. 607-629, pp. 613.

²⁰ Örneğin, Avrupa Parlamentosu, Romanların yaşadıkları toplumlara entegre olmalarına ve katkıda bulunmalarına yardımcı olma çabalarının arttırmasına dönük çağrıda bulunur. İlgili karar için bkz. OJ, 1995 No. C249, p. 156. Ayrıca bkz. Mariya Aleksynska, Yann Algan, Assimilation and Integration of Immigrants in Europe, The Institute for the Study of Labor (IZA), Discussion Paper No. 5185, Bonn, September 2010.

belirleyicidir. Kurumsal müdahalenin azınlık entegrasyonu için kılavuzlar, öncüller ve ölçütler sağlamaya çalıştığı durumlarda, kültürel açıdan tarafsız yaklaşımlar için araçlar tasarlamada uluslararası deneyim esastır. Bu, azınlık gruplarına yönelik muameleye, uluslararası ve yerel yaklaşımlar için geçerlidir.

Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise, AB'nin azınlık entegrasyonu iki temel referans noktası doğrultusunda geliştiği ve gelişmeye devam ettiğidir. BM, AGİT, AK gibi uluslararası örgütlerin azınlık ile ilgili çalışmaları, diğeri ise AB üye devletlerin örnek alınacak azınlık politikaları ve azınlık ile ilgili çözüm yollarıdır. AB, bu iki referansı kullanarak azınlık rejimini ve azınlık entegrasyonunu tesis etmektedir. Ayrıca AB, üye devletlerin azınlık politikalarına da belli standartlar getirmeye, izleme ve denetleme mekanizmasını inşa etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda AB azınlık entegrasyonu, üye devletlerin egemenlik alanına bıraktığı görülmektedir. Bu yüzden bazı üye devletler azınlıkları toplumun bir parçası olarak haklarını güvence altına alma eğilimi taşırlarken, bazı üye devletlerde bir güvenlik sorunu olarak algılamaktadırlar. Bu yüzden bazı üye devletlerin uluslararası alandaki azınlık ile ilgili temel sözleşmelere taraf olmadıkları görülmektedir.

Çalışmada çıkarılan diğeri bir netice ise, elde edilen bilgiler bize aslında AB azınlık entegrasyonunun Avrupa, ulus (devlet) ve toplumsal boyutlarının doğrudan veya dolaylı olarak birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Çalışmada tek tek açıkladığımız bu boyutların çokkültürlülük yaklaşımları ile bir bağ oluşturularak, yaklaşımların varsayımlarının mevcut boyutların hangi özelliklerine denk düştüğü ortaya konmuştur. Bu bağlamda AB azınlık entegrasyonunun Avrupa boyutu olarak Avrupa merkezli örgütlerin ve AB bünyesindeki azınlıklarla ilgili çalışmaların daha çok liberal çokkültürlülük yaklaşımının varsayımlarına paralellik taşıdığı görülmüştür. Benzer şekilde AB azınlık entegrasyonunun ulusal (devlet) boyutu olarak AB, üye devletlerin azınlık politikalarının birbirinden farklı değişkenlikleri göz önüne alındığında Almanya, Hollanda, Danimarka, İrlanda, İspanya, İtalya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Hırvatistan, Çekya gibi üye devletlerin azınlık politikaları liberal çokkültürlülük, Belçika, Finlandiya ve İsveç gibi üye devletlerin azınlık politikaları radikal çokkültürlülük, Fransa ve Yunanistan gibi üye devletlerin azınlık politikaları ise cumhuriyetçi çokkültürlülük yaklaşımının varsayımlarına paralellik taşıdığı görülmektedir.

Sonuç itibariyle, azınlık kavramının fenomen yapısı göz önüne alındığında AB'nin azınlık entegrasyonunun boyutlarının kendine özgü parametrelerinin olduğu ve bu parametrelerin dolaylı olarak etkileşim içinde ilerlediğini ve farklı çokkültürlülük yaklaşımları çerçevesinde incelenebileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Agarin, T., & Brosing, M. (2009). Minority Integration in Central Eastern Europe: An Introduction. T. Agarin, & M. Brosig içinde, *Minority Integration in Central Eastern Europe: Between Ethnic Diversity and Equality*. Amsterdam: Rodopi Publisher.
- Anagnostou, D. (2007). *European Integration and the Consequences for Regional Development and Minority Rights*. Bonn: General Comparative Report.
- Anderson, M. (1996). *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Cambridge: Polity Press.
- Atkinson, R., & Voudi, S. (2000, September). The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities. *Journal of Common Market Studies*, 38(3), 427-448.
- Bauböck, R. (2000). *Political Community Beyond the Sovereign State. Supranational Federalism and Transnational Minorities*. Vienna: ICE-Working Paper No. 7, Austrian Academy of Science.
- Benoit-Rohmer, F. (1996). *The Minority Question in Europe: Towards a Coherent System of Protection for National Minorities*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Beresnevièiûtë, V. (2003). Dimensions of Social Integration: Appraisal of Theoretical Approaches. *Ethnicity Studies, Social Adaptation of Ethnic Minorities*, 96-108.
- Canatan, K. (2007, Eylül). Milli Devlet ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkardığı Bir Sorun Alanı Olarak Çokkültürlülük Çokkültürcülük. *Eskiyei Dergisi*(6), 41-48.

Canatan, K. (2013). *Avrupa'da Ulusal Azınlıklar: Hollanda-Friesland Örneği*. İstanbul: Yarın Yayıncılık.

Commission, E. (2008). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions- Non-discrimination and Equal Opportunities: A Renewed Commitment (SEG (2008) 2172-COM/2008/0420 final*. Brussels: Commission of the European Union. 02 04, 2023 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0420> adresinden alındı

Commissioner, U. H. (2010). *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*. New York and Geneva: UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR).

Csergo, Z. (2008). Review Essay: Do We Need a Language Shift in the Study of Nationalism and Ethnicity? Reflections on Rogers Brubaker's Critical Scholarly Agenda. *Journal of Nations and Nationalism*, 14(2), 393-398.

Dembinska , M., Márac, L., & Tonk, M. (2014, May). Introduction to the Special Section: Minority Politics and the Territoriality Principle in Europe. *Natioonalties Papers*, 42(3), 355-375.

Duvan, A. Ö. (2016). *Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları (2. b.)*. Ankara: Astana Yayınları.

Eisenberg, A., & Spinner-Halev, J. (2005). Introduction. A. Eisenberg, & J. Spinner-Halev içinde, *Minorities within Minorities: Equality, Rights and Diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Emacora, F. (1983). The Protection of Minorities Before The United Nations. *Collected Courses of the Hague Academy of International Law* (s. 257-370). içinde The Hague: Kluwer Publisher.

HandWiki. (2023, January 31). Social:Social integration. Encyclopedia of Knowledge. 06 08, 2023 tarihinde

Avrupa Birliğinde... The Meric Journal Cilt:7, Sayı:19, Yıl:2023
https://handwiki.org/wiki/Social:Social_integration#cite_note:-0-1
adresinden alındı

Hechter, M. (2000). *Containing Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.

Hejj, D., & Olszewski, B. (2015). Chapter 11: The Ethnic Policy of Hungary. R. Z. Henryk Chalupczak içinde, *Ethnic Politics of Modern States of Central and Eastern Europe* (s. 489-511). Lublin: Maria Curie-Sklodowska University Press.

Keating, M. (1998). *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. Cheltenham: Edward Elgar Publisher.

Kurubaş, E. (2006). *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı* (2. b.). Ankara: Asil Yayıncılık.

Kymlicka, W. (2008). National Cultural Autonomy and International Minority Rights Norms. D. Smith, & K. Cordell içinde, *Cultural Autonomy in Contemporary Europe*. London: Routledge Publisher.

Kymlicka, W. (2020). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (3. b.). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Levy, J. T. (2003). Language Rights, Literacy and the Modern State. W. Kymlicka, & A. Patten içinde, *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Mahajan, G. (2005). Can Into-group Equality Co-exist with Cultural Diversity? Re-examining Multiculturalism Framework of Accommodation. A. Eisenberg, & J. Spinner-Halev içinde, *Minorities within Minorities: Equality, Rights and Diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Maja, I. (2018). Exploring The Concepts Of Minority And Minority Language In International Human Rights Law. *University of Zimbabwe Law Journal*, 1(1), 167-186.

- Avrupa Birliğinde... The Meric Journal Cilt:7, Sayı:19, Yıl:2023
- Malová, D., & Világi, A. (2006). European Integration and Ethnic Minorities: A Case Study of Hungarians in Slovakia. *Journal of Sociológia*, 38(6), 507-532.
- Packer, J. (1996). On the Content of Minority Rights . J. Raikka içinde, *Do We Need Minority Rights? Conceptual Issues* (s. 121-178). The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Park, R., & Burgess, E. (1921). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press. 06 08, 2023 tarihinde https://www.gutenberg.org/files/28496/28496-h/28496-h.htm#Page_735 adresinden alındı
- Patten, A., & Kymlicka, W. (2003). Introduction: Language Rights and Political Theory: Context, Issues and Approaches. W. Kymlicka, & A. Patten içinde, *Language Rights and Political Theory* (s. 1-51). Oxford : Oxford University Press.
- Penninx, R. (2005). Integration of Migrants: Economic, Social, Cultural and Political Dimensions. M. Macura, A. L. MacDonald, & W. Haug içinde, *The New Demographic Regime: Population Challenges and Policy Responses* (s. 137-152). New York and Geneva: United Nations Publications.
- Penninx, R., & Garcés-Mascreñas , B. (2016). The Concept of Integration as an Analytical. B. Garcés-Mascreñas, & R. Penninx içinde, *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors* (s. 11-30). New York: IMISCOE & Springer Open Publisher.
- Pentassuglia, G. (2002). *Minorities in International Law: An Introductory Study*. Strasbourg: Council of Europe Publications.
- Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik: Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Phillips, A. (2011). The Rights of Minorities and their Interstate Dimension Interrelationship between the HCNM Recommendations and the Framework Convention. F. Palermo, & N. Sabanadze içinde, *National Minorities in Inter-State Relations* (s. 111-127). Leiden: Martinus Nijhoff Publisher and OSCE-HCNM.

Pridham, G. (1999, November). Complying with the European Union's Democratic Conditionality: Transnational Party Linkages and Regime Change in Slovakia. *Journal of Europe-Asia Studies*, 51(7), 1221-1244.

Réaume, D. G. (2003). Beyond Personality: The Territorial and Personal Principles of Language Policy Reconsidered. W. Kymlicka , & A. Patten içinde, *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Riedel, M. (2009). The EU as a Promoter of Minority Rights? T. Agarın, & M. Brosig içinde, *Minority Integration in Central Eastern Europe: Between Ethnic Diversity and Equality* (s. 25-51). Amsterdam: Rodopi Publisher.

Risse, T., Cowles, M. G., & Caporaso, J. (2001). Europeanization and Domestic Change: Introduction. M. G. Cowles, J. Caporaso, & T. Risse içinde, *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca-New York: Cornell University Press.

Rothschild, J. (1981). *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*. New York: Columbia University Press.

Stoel, M. v. (2000). *Minority Rights, Participation and Bilateral Agreements*. Zagreb: High Commissioner on National Minorities, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).

Toggenburg, G. v. (2007). Introduction: Europe and the Integration of Integration / Contribution to Special Focus Equal Opportunities for National Minorities: Theory and Practice. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 6(1).

Tsoukalis, L. (1993). *The New European Economy: The Politics of Integration.* Oxford: Oxford University Press.

Vermeersch, P. (2003). EU Enlargement and Minority Rights Policies in Central Europe: Explaining Policy Shifts in the Czech Republic, Hungary and Poland. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*(1), 1-32.

Vizi, B. (2013). Protection Without Definition-Notes on the Concept of "Minority Rights" in Europe. *Minorities Research*, 15(1), 7-26.

Webster, M. (2022, July 16). What is Integration: Examples, Types and Driving Factors. Jakarta: Sampoerna University. 06 02, 2023 tarihinde <https://www.sampoernauniversity.ac.id/what-is-integration-examples-types-and-driving-factors/> adresinden alındı

Wiessner, S. (1996). Faces of Vulnerability: Protecting Individuals in Organic and Non-organic Groups. G. Alfredsson, & P. Macalister-Smith içinde, *The Living Law of Nation: Essays on Refugees, Minorities, Indigenous Peoples and the Human Rights of Other Vulnerable Groups* (s. 213-228). Kehl: N.P. Engel Publisher.

Witte, B. d. (2002). Politics Versus Law in the EU Approach to Ethnic Minorities. J. Zielonka içinde, *Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries in the European Union* (s. 464-550). London: Routledge Publisher.

Young, I. M. (1990). *Justice and the Politics of Difference.* New Jersey: Princeton University Press.